

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

Hankeleping rahastatakse Euroopa Regionaalarengu Fondist, majandus- ja taristuministri 16. oktoobri 2015 käskkirja nr 15-0329 „Toetuse andmine rakendusasutuse tegevusteks avalike teenuste koosvõime loomiseks“ alusel, millega kehtestatakse meetme nr 12.3 „Avalike teenuste pakkumise arendamine“ tegevuse 12.3.2 „Avalike teenuste koosvõime loomine“ raames toetuse andmise tingimused rakendusasutuse tegevusteks avalike teenuste koosvõime loomiseks.

Lühikokkuvõte

Nõusolekuteenuse ülevaade

Andmete kasutamine erinevatel eesmärkidel ja andmete vaba liikumine on Euroopa andmestrateegia olulised põhimõtted. Parem andmete liikuvus loob võimalused innovatsiooniks, tagab parema läbipaistvuse ja võimaldab oskuslikul kasutamisel arendada ühiskonnale olulisi teenuseid.

Isikuandmete puhul on asjakohased needsamad põhimõtted kuid selle erisusega, et siin kehtivad oluliselt rangemad privaatsusnõuded, mis andmetötluse käigus tuleb tagada. Seega peab isikuandmete kasutamisel arvestama kahte vastandlikku asjaolu, mis jätavad kitsa koridori teenuse realiseerimiseks. Ühelt poolt ühiskonna, erasektori ja inimeste huvi isikuandmeid efektiivselt kasutada, teisest küljest privaatsusega seotud piirangud ja võimalikud turvariskid. Keskendudes kitsamalt terviseandmetele rakenduvad veelgi rangemad, eriliigiliste andmete tötlusega seotud piirangud.

Inimesel on juba ammu õigus endaga seotud andmeid vabalt kasutada, kuid selle rakendamist on piiranud ühelt poolt inimeste vähene teadlikkus ning tehniliste võimaluste puudumine nende õiguste realiseerimiseks. Näiteks võib inimene küll endaga seotud andmed välja nõuda ja kolmandale osapoolale edastada, kuid ilma spetsiaalse tehnilise lahenduseta on see protsess aeglane ning ressursikulukas.

Eestis loodava nõusolekuteenuse all mõeldakse sellist e-teenust, mis võimaldab andmekasutajal algatada/küsida ja inimesel (andmesubjektil) anda nõusolekuid viimase kohta käivate isikuandmete väljastamiseks riiklikust andmekogust, samuti riiklikul andmekogul enne andmete väljastamist andmekasutajale kontrollida nõusoleku olemasolu ja kehtivust.

Nõusolekuteenuse laiem ühiskondlik taust

Nõusolekuteenuse loomine on loomulik osa täna globaalselt toimuvatest protsessidest, mida iseloomustavad digitaliseerumine ja andmestumine, neist tulenevate uute võimalustega eksperimenteerimine ning uudsete riskide teadvustamine või eiramine. Tehnoloogiate loojate motivatsioon on inimese võimestamine - uued tehnoloogilised lahendused aitavad meil teha kas täiesti enneolematuid asju või siis tavapäraseid asju tõhusamalt. Sageli jääb tehnoloogiate planeerimisel ja juurutamisel süsteemse tähelepanuta, et tehnoloogia võimendab ka niisuguseid trende, mis laias plaanis meie väärtustega kokku ei sobi

Nõusolekuteenuse loomisel ja juurutamisel informeeritud valikute tegemiseks on vajalik teadvustada peamiste osapoolte (inimesed, riik, ettevõtted) ootustest, eesmärkidest ja tänastest praktikatest tulenevaid ning suuremate ühiskondlike trendidega seotud eetilisi jt struktuurseid probleeme ja neist tingitud riske, võtmetegureid niisuguste probleemide

lahendamisel ja riskide maandamisel ning soovitud valikute tulemusel realiseeritavat nõusolekuteenuse tulevikuvisioni. Sealjuures on oluline silmas pidada, et:

Nõusolekuteenusega seoses võib välja tuua **kolm globaalset trendi**, mis kontekstualiseerivad nõusolekuteenuse juurutamise põhilisi eetilisi jt struktuurseid probleeme:

- ▶ trend üksikisiku eelistustes mugavuse ja privaatsuse vahel tehtavates kompromissides kaldub üha enam privaatsuse poole;
- ▶ trend välise kontrolli (sh andmepõhise regulatsiooni) suurendamisele üksikisiku üle;
- ▶ trend suurenevale keerukusele ühiskonnakorralduses.

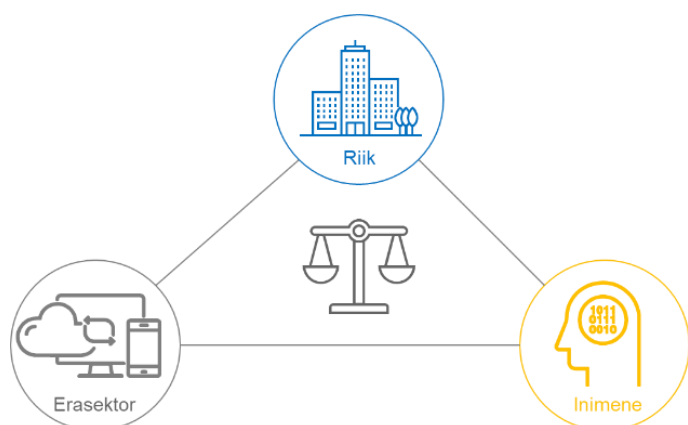
Nõusolekuteenust kujundades ja juurutades saab toetada erinevate stsenaariumite realiseerumist nende trendide raames. Arvestades üksikisiku seni kõige nõrgemat positsiooni tehnoloogiast küllastunud ühiskonnas, on kõige tähtsam küsimus, kas soovime ja oskame seda positsiooni parandada või ei.

Nõusolekuteenuse osapooled ja toimetumudel

Kavandatava nõusolekuteenuse kolm peamist osapoolt oma huvid ja eesmärkidega (vt ka allolev joonis):

1. Olemasolevad ja potentsiaalsed **eraettevõtetest teenusepakkujad** on huvitatud riiklikes andmekogudes olevate isikuandmete kasutamisest teenuste arendamiseks;
2. **Riik** on huvitatud andmepõhise innovatsiooni ja ettevõtluse toetamisest, e-riigi kuvandi säilitamisest ja arendamisest ning andmete kvaliteedi ja kasutatavuse suurendamisest;
3. **Inimesed** on huvitatud uutest ja parendatud teenustest ning isikliku kontrolli rakendamisest selle üle, kuidas nende andmeid kasutatakse.

Nõusolekuteenuse kujundamise oluline väljakutse on leida tasakaal ettevõtete ärihuvid, andmesubjekti õiguste ja isiklike huvid ning riigipoolse andmemajanduse elavdamise huvid vahel. Neid huve tasakaalustavad aga kõigi osapooltega seotud riskid - inimese puhul privaatsusrisk, eraettevõtte puhul äririsk ning riigi puhul mainerisk, juhul kui peaksid realiseeruma infoturbe riskid (riik on andnud andmed välja enda poolt seaduse alusel toimivast andmekogust).

Nõusolekuteenuse käigus pöörduvad ettevõtted andmete kasutamise soovi korral andmekogude haldajate poole taotlusega kasutada riiklikes andmekogudes olevaid andmeid. Andmekogude haldajad hindavad taotluse andmete põhjal, mis eesmärgil ja kuidas (kui turvaliselt) andmete edasine töötlemine toimuma hakkab. Oluline on sellise hindamise juures pöörata tähelepanu järgmistele peamistele aspektidele:

- ▶ Andmekasutaja äritaust, registreering äri- ja teistes registrites jms
- ▶ Andmete kasutamise eesmärk, sh eesmärgi kooskõla küsitavate andmetega ja pakutava teenuse realistlikkus arvestades küsitavaid andmeid;
- ▶ Andmete turvalisuse tagamise võimekus andmekasutaja poolt.

Loetletud eelkontrolli meetmete rakendamise vajadus tuleneb riskidest, et riiklikes andmekogudes kõrge turvatasemega tagatud andmed ei ole edasisel töötlemisel piisavalt kaitstud. Risk on seotud ka asjaoluga, et nõusolekuteenuse puhul hakkab andmevahetus toimuma andmeliidest kaudu masintöödeldaval kujul ja eeldatavalt senisest suuremas mahu.

Nõusolekuteenust mõjutav õigusruum

Nõusolekuteenus on mõjutatud peamiselt isikuandmete kaitse regulatsioonist - isikuandmete kaitse üldmäärusest, isikuandmete kaitse seadusest, avaliku teabe seadusest ja teistest eriseadustest ning nende alusel kehtestatud õigusaktidest. Nõusolekuandja poolt peab arvestama kõigi kehtiva nõusoleku eelduseks olevate tingimustega ning leidma võimaluse, et need on lõimitud sujuvalt kogu nõusolekuteenuse protsessi, sh tehnilise lahendusega. Nõusolekuteenuse rakendamise käigus tuleb aga lahendada ka mitmed andmekogude alase regulatsiooniga seotud küsimused. Neist peamine on seotud küsimusega, kas andmebaas, kus nõusolekuid hoitakse, peaks olema õiguslikult eraldiseisev andmekogu või peaksid inimeste poolt antud nõusolekud kuuluma nende andmekogude koosseisu, millest toimub isikuandmete edastamine andmekasutajale. Kuna eesmärk on tagada riigis ühtne praktika nõusolekuteenuse rakendamises ja võimalikult ühtne nõusolekuteenuse arhitektuur, kalduvad eelised pigem uue andmekogu loomisele.

Nõusolekuteenuse laia rakendamise eetilised probleemid ja nendega seotud riskid

Teenusedisaini protsessis on kerge keskenduda soovitud teenuse kitsalt defineeritud eesmärkidele ning jätta tähelepanuta võimalik mõju laiematele teemadele, nagu erinevate struktuursete trendide koosmõjust tingitud võimalikud riskid teenuse realiseerimisel jne. Nõusolekuteenuse laia rakendamisega seotud probleemid lähtuvad peamiselt olulisematest isikuandmete kasutamist iseloomustavatest trendidest.

PROBLEEM	SEONDUVAD RISKID
Inimene pole tegelikult valmis oma andmete kasutamist kontrollima	▶ Teenuse kasutamise põhialus on usaldus riigi kui seotud osapoole vastu, mistõttu alahinnatakse sellega seonduvaid riske ja isiklikku vastutust; ▶ Teenuse keerukuse suurenedes kahaneb potentsiaalsete kasutajate osakaal;

	▶ Inimesed mõistavad nõusolekuteenuse ulatust liiga laialt; ▶ Isikuandmete väärkasutamine; ▶ Isikuandmete müük; ▶ Süveneb "digilõhe" erineva võimekusega inimeste võimaluste vahel.
Riigi piirangud nõusolekuteenuse kasutamisele lähevad vastuollu mujal antud vabadustega	▶ Inimeste huvi oma andmete kasutamise vastu jääb madalaks.
Nõusolekuteenus taasloob asümmeetrilisi suhteid inimese ja organisatsioonide vahel	▶ Inimestel süveneb vastumeelsus nõusolekuteenuse kaudu oma andmeid jagada; ▶ Nõusolekuteenus tekitab ja suurendab nõudlust isikuandmete järele, mistõttu kohustus oma andmetega tegeleda osutub inimesele liiga koormavaks; ▶ Uute riskantsete ettevõtlusvormide teke.
Andmekasutajate tavapraktikad ei kindlusta andmete eesmärgipärast kasutamist	▶ Nõusolekuteenuse kaudu saadud või loodud andmete töötlemine esialgsest erineval eesmärgil või eesmärgi teadlik hägustamine; ▶ Nõusolekuteenuse metaandmete analüüs riigi poolt jälitustegevuse eesmärkidel.

Kirjeldatud riskide maandamiseks ning nõusolekuteenuse edu tagamiseks saab soovitada lihtsate ent süsteemsete põhimõtete järgimist:

- (1) arvestamine inimese võimekuse ja võimalustega oma andmeid kasutada ja hallata ning nende kujunemise toetamine erinevate riiklike institutsioonide (nt haridus) kaudu;
- (2) vastutustundliku andmetöötluse juurutamine riigi infosüsteemide prioriteetse eesmärgina ning strateegiliste meetmete rakendamine sarnaste põhimõtete kasutuselevõtuks erasektoris.